

УДК 378.017'013.74-047.22]:81'243-057.875

DOI: 10.31499/2706-6258.1(7).2022.261218

ОСВІТНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ФАКУЛЬТЕТІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Ірина Холод, доцент кафедри англійської мови та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-2816-2082

E-mail: irena.the.cold@gmail.com

Стаття присвячена розвитку міжкультурної компетентності як однієї з основних компетентностей мовної підготовки здобувачів вищої освіти на факультеті іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Означено теоретичні засади міжкультурної компетентності, її складники, а також модель розвитку міжкультурної компетентності. Проаналізовано освітні умови формування міжкультурної компетентності у плюрикультурному освітньому середовищі університету. Актуалізуються відповіді студентів на запитання, пов'язані з цими проблемами.

Ключові слова: культура; комунікація; міжкультурна компетентність; вивчення англійської мови; мова міжнародного спілкування; міжкультурні упередженості; модель міжкультурної компетентності; освітні умови; передумови ефективної міжкультурної компетентності.

EDUCATIONAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS AT THE FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES

Iryna Kholod, Associate Professor at the Department of English and Methodology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-2816-2082

E-mail: irena.the.cold@gmail.com

The article is devoted to the development of intercultural competence as one of the main competencies of language training of higher education students at the Faculty of Foreign Languages of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. The author considers the theoretical foundations of intercultural competence in the educational environment, which are outlined in the basic document in the field of language education "Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment".

The article considers the model of formation of intercultural competence and its components: knowledge, skills, attitudes, and education. Based on this model, the educational conditions for the formation of intercultural competence at the Faculty of Foreign Languages of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, where foreign citizens from Turkmenistan study, are analyzed.

As part of the study, a survey of 4th year students of the Faculty of Foreign Languages was conducted, in which both foreign citizens of Turkmenistan and Ukrainians became respondents. It was found that none of them had any previous knowledge of each other's country, except for general information about the country from geography and world history lessons at school. The article finds that by teaching English as a language of intercultural communication, the conditions for students are created,

regardless of nationality, to realize themselves as representatives of culture; involvement of students in cultural events of different levels dedicated to folk traditions, national holidays, and anniversaries promotes an effective dialogue of cultures, critical analysis of cultural similarities and differences, and acceptance of the culture of another country; awareness of current globalization trends shows that the importance of establishing ties with all countries of the world is growing, as all countries unite for a common future.

Keywords: *culture; communication; intercultural competence; learning English; language of international communication; intercultural bias; model of intercultural competence; educational conditions; prerequisites for effective intercultural competence.*

Нині міжкультурна компетентність набула надзвичайної актуальності в міжнародному контексті, оскільки комунікація між представниками різних країн породжує зіткнення різних соціокультурних орієнтирів та цінностей. Часто відсутність знань та навичок міжкультурної взаємодії супроводжується узагальненою оцінкою, породженням стереотипів, оцінкою поведінкових моделей тощо. Запобігання упередженостей та подолання бар'єра в контексті міжкультурної комунікації вможливується у формуванні міжкультурної компетентності на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти.

Теоретичні аспекти міжкультурної комунікативної компетентності висвітлено в працях закордонних учених: Д. Джонсон, М. Лонг, П. Потер, А. Хардинг, П. Хартман, Д. Хаймс. Моделі формування й розвитку міжкультурної комунікативної компетентності під час вивчення іноземної мови розроблено та висвітлено у працях М. Байрама, М. Бенета, Д. Деардорфа, Е. Хола та інших.

В Україні питанням вивчення міжкультурної комунікації займається низка вчених (В. Андрущенко, Н. Висоцька, О. Гриценко, Л. Губерський, І. Дзюба, П. Донець, В. Євтух, А. Єрмоленко, Г. Касьянов, М. Кушнар'єва, Л. Нагорна, А. Приятельчук, М. Обушний, П. Скрипка.), зокрема аспекти запобігання міжкультурної комунікації на заняттях з англійської мови у закладах вищої освіти висвітлено у наукових розвідках О. Місечко, О. Загородньої, проблемі адаптації іноземних громадян до навчання у ЗВО в Україні присвячено наукові праці О. Іванківа, М. Дудченка, А. Артеменка, Л. Левченко та інших.

Проте нами не виявлено праць, у яких би цілісно були проаналізовані освітні умови формування міжкультурної компетентності, як і недостатньо розкрито методичні аспекти організації позааудиторної роботи з метою подолання міжкультурних упередженостей та розвитку міжкультурної компетентності серед здобувачів вищої освіти.

Метою нашої статті є означити теоретичні засади міжкультурної компетентності та проаналізувати освітні умови формування міжкультурної компетентності у здобувачів вищої освіти на факультеті іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

У реформуванні мовної освіти в Європі, зокрема і в Україні, провідну роль відіграли «Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (*Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*). Рекомендації є базовим документом у галузі іншомовного навчання, які розроблені та видані у 2000 році групою провідних фахівців у галузі прикладного мовознавства, методики навчання іноземних мов та педагогіки із 41 країни – членів Ради Європи. У 2001 році Рекомендації вийшли друком українською мовою за наукового редакторства професора С. Ніколаєвої і з того часу є основним

орієнтиром при розробці навчальних планів, укладанні підручників та різноманітних засобів навчання.

Один із розділів Рекомендацій, який називається «Лінгвістична диверсифікація і програма», присвячено принципам укладання програм, враховуючи диференціацію цілей вивчення мови, особливо у контексті розвитку індивідуальної багатомовної та полікультурної компетентності з метою відповіді на комунікативні потреби.

Зокрема, у розділі розкрито, що багатомовна та багатокультурна компетентність полягає у можливості реалізувати іншомовну мовленнєву компетентність у міжкультурному спілкуванні, коли особа, що розглядається як соціальний агент, має різні ступені володіння кількома мовами та досвід кількох культур. Ідеться не про перевагу чи протиставлення різних компетентностей, а про комплексну компетентність, якою користується особа у комунікативному контексті [1, с. 259].

У Рекомендаціях визначено, що подолання упереджень та дискримінації, а також налагодження взаєморозуміння та успішної взаємодії між представниками різних європейських країн задля європейської мобільності вможливується лише через опанування сучасних європейських мов [1, с. 17].

Видатні західні дослідники Б. Батжес (B. Buttjes) та М. Байрам (M. Byram) вважають, що шляхом вивчення мови у певних соціальних ситуаціях, де враховуються звичаї та традиції, притаманні тому соціумі, відбувається процес становлення компетентного члена суспільства у мовному відношенні [2, с. 53].

Таким чином міжкультурний вимір увійшов до цілей викладання мови, суть якого полягає в тому, щоб допомогти здобувачам освіти гідно спілкуватися з носіями інших мов та усвідомлювати власну ідентичність і своїх співрозмовників, а заняття з іноземної мови стали засобом подолання упереджень та стереотипів у міжкультурному спілкуванні. Здобувачі вищої освіти, які вивчають іноземну мову, стають «міжкультурними носіями», які не лише беруть участь у передачі інформації, а й у розвитку людських стосунків з людьми інших мов та культур [1].

Насамперед розгляньмо суть поняття «міжкультурна компетентність» та суміжних термінів.

Міжкультурна компетентність – це компетентність у спілкуванні з представниками інших культур та національностей.

Європейський дослідник міжкультурної компетентності Олександр Томас (Alexander Thomas) зазначає, що міжкультурна компетентність – демонстрація здатності до розуміння, прийняття та продуктивного використання умов і факторів усвідомлення себе та представників інших культур за умов взаємоадаптації. Межі взаємоадаптації можуть розвиватися від проявів толерантності до несумісних категорій до панування форм взаємодії, заснованої на спільній діяльності чи створенні моделі світосприйняття [4].

Як зазначалося вище, поняття «міжкультурна компетентність» відображене у наукових пошуках багатьох закордонних учених, одними із найвагоміших авторських доробків серед них є праці сучасного британського вченого Майкла Байрама (M. Byram), які стали підґрунтям для інших наукових проєктів та досліджень.

М. Байрам розрізняє міжкультурну та комунікативну компетентності, які хоч і доповнюють одна одну та зазнають взаємовпливів, однак не можуть перебувати в умовах будь-якої підпорядкованості.

Учений зазначає, що, незалежно від рівня сформованості іншомовної

комунікативної компетентності, під час комунікації з людиною з іншої країни виникає потреба у загальних знаннях світу, що певною мірою містять і знання про країну співрозмовника. Але ці знання також означають і культурну обізнаність про власну країну, що є частиною соціальної ідентичності, яка демонструється в комунікації. Фактор міжкультурної взаємодії є так само важливим між представниками різних культур, як і представниками однієї культури. Навіть якщо представники країни, що приймає, часто розмовляють рідною мовою, вони потребують такого самого рівня знань, як і іноземці, щоб зрозуміти і встановити відносини між двома культурами [3, с. 32; с. 41].

Автор допускає три можливі ситуації у міжкультурній комунікації:

1. Між представниками з різними мовами та країнами, де один є носієм рідної мови;
2. Між представниками різних країн, які розмовляють різними мовами, але використовують «lingua franca» для спілкування;
3. Між представниками однієї країни, які розмовляють різними мовами, один із яких є носієм мови.

При цьому автор пояснює, що комунікацію не можна оцінювати лише з точки зору ефективності обміну інформацією, оскільки встановлення людських стосунків є так само важливим, як і сама комунікація, а здатність налагодити такі стосунки залежить від ставлення.

Як результат, співрозмовник володіє знаннями про власну культуру і культуру співрозмовника та має сформоване ставлення до них, що є передумовами ефективною міжкультурною комунікації. Ці фактори можуть змінюватися під час розмови залежно від умінь, які співрозмовник вносить у комунікацію. Тобто ці вміння можна розділити на дві групи: перші вміння мають на меті інтерпретацію та налагодження стосунків між двома культурами, другі – відкриття та взаємодія.

Хоча М. Байрам і визнає, що досягнути розвитку цих факторів можливо через досвід без втручання освітньої складової, однак учений підтримує ідею інтеграції навчання міжкультурної комунікації в системі освіти.

У 1997 році вчений запропонував авторську модель міжкультурної компетентності із наступними компонентами: *знання, уміння, ставлення, освіта*. Він конкретизує їх наступним чином:

- *Знання* про історичні й сучасні напрями, здобутки й соціальні практики своєї та іншої культури, загальні правила суспільної та міжособистісної інтеракції;
- *Ставлення* до своєї та іншої культури, побудоване на зацікавленості в уникненні культурних стереотипів і готовності долати упередженість у сприйнятті обох культур;
- *Уміння* інтерпретувати й співвідносити документальні матеріали, події зі своєї та іншої культури, дотримуючись етноцентричної світоглядної позиції;
- *Уміння* спостерігати й ідентифікувати культурні артефакти й поведінкові прояви (вербальні й невербальні) у своїй та іншій культурі, а також відповідно корегувати свою комунікацію в умовах реального часу;
- *Освіта* – критична культурна свідомість, що дає змогу об'єктивно й обґрунтовано оцінювати свою та іншу культуру [3].

Взявши модель М. Байрама за основу, ми вирішили проаналізувати освітні умови для формування міжкультурної компетентності на факультеті іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, де навчаються іноземні громадяни. Іноземні громадяни з Туркменістану навчаються в окремих групах, але лекційні заняття та позааудиторні заходи відвідують разом з українськими студентами.

Насамперед поглянемо на передумови до міжкультурної комунікації між представниками Туркменістану та України. Ми здійснили опитування студентів 4 курсу факультету іноземних мов щодо виявлення основних засад міжкультурної компетентності, де респондентами стали як іноземні громадяни Туркменістану, так і українці.

Виявлено, що ні українці, ні туркмени не мали попередніх знань про країну один одного, окрім як загальної інформації про країну з уроків географії та всесвітньої історії в школі. Більшість туркменів обирали навчання у ЗВО України, тому що тут раніше навчалися друзі або хтось з родини. Жоден із абітурієнтів не навчався на мовних курсах підготовки з української мови до вступу, покладаючись на базові знання російської мови, як «*lingua franca*» для спілкування в Україні.

Тобто із трьох вищезазначених ситуації у міжкультурній комунікації під час навчання на факультеті іноземних мов відбувається комунікація між представниками різних країн, які розмовляють різними мовами (українською та туркменською), але використовують російську або англійську як «*lingua franca*» для спілкування в університеті.

Варто також зазначити, що під час навчання в університеті здобувачі вищої освіти із Туркменістану вивчають українську мову як іноземну і за роки навчання почали використовувати українську мову у комунікативних ситуаціях, що свідчить про міжкультурну комунікацію в іншій комунікативній ситуації – між представниками з різними мовами та країнами, де один є носієм рідної мови.

Вивчення української мови як іноземної у соціальному середовищі, беззаперечно, пов'язане з локальними особливостями міста, в якому перебуває іноземець. Умань – україномовне, туристичне, етнокультурне, історично значуще, багате на традиції та звичаї місто. Окрім локального культурного контексту, на власне мовному рівні іноземний студент активно засвоює мовні одиниці, які не входять до складу літературної мови, зокрема молодіжний сленг, колоквіальні елементи, а також діалектизми.

Проте, на нашу думку, найважливішим компонентом розвитку міжкультурної компетентності є освіта, яку М. Байрам пропонує інтегрувати у навчання міжкультурної комунікації. Під час навчання на факультеті іноземних мов кожен здобувач вищої освіти вивчає дві іноземні мови, з яких перша – англійська. Заняття із дисциплін «Циклу професійної підготовки», зокрема науково-предметної підготовки викладаються англійською мовою, серед таких дисциплін є «Практика усного та писемного мовлення», «Методика навчання англійської мови», «Країнознавство Великобританії», «Англійська діалектологія», «Історія англійської мови» та інші. Бо соціокультурна компетентність є однією з основних згідно з освітньо-професійною програмою, тому на заняттях з усіх вищезазначених дисциплін міжкультурний контекст займає чинне місце.

Але під час аудиторних та позааудиторних занять у здобувачів вищої освіти, як туркменів, так і українців, формується міжкультурна компетентність англомовних країн. Але під час навчання на факультеті, при недостатності знань про Україну та Туркменістан, зростає необхідність у запобіганні виникнення соціокультурних упередженостей та стереотипів у міжкультурній комунікації.

Саме тому раціонально використовувати ефективні засоби попередження міжкультурних упередженостей між українською та туркменською культурами. Тому як на факультеті, так і в університеті іноземних студентів активно залучають до позааудиторних заходів та участі в обрядових дійствах українського народу, зокрема: «Андріївські вечорниці», «Шевченківські читання», «День української вишиванки», «Великдень» тощо. Метою таких заходів є формування та розвиток міжкультурної компетентності та збагачення відомостей про історію, літературу, побут, звичаї, спосіб життя та традиції України.

Опитування серед туркменів факультету засвідчило, що саме завдяки цим заходам вони познайомилися з українським культурним контекстом краще, зрозуміли відмінності та встановили подібності із туркменськими традиціями. У свою чергу українські студенти подолали упередженості щодо туркменів завдяки заходам, проведеним за підтримки Україно-туркменського культурно-освітнього центру університету, а саме: «Курбан Байрам», «День Нейтралітету Туркменістану», «Тиждень Туркменістану» тощо. Кожне таке свято супроводжується духом національної самоідентифікації, культурними традиціями свого народу, демонстрацією колориту національного одягу, музики, літератури та їжі.

Ці та подібні заходи сприяють розвитку неупередженого погляду на культурні реалії своєї країни в загальному цивілізованому контексті, навчатимуть етнокультурної самоідентифікації та вмінню доносити свої культурні особливості до носіїв інших культур.

Підсумовуючи викладене вище, можна висловити переконливе ствердження того, що попри відбиття міжкультурної компетентності у нормативних документах мовної підготовки на всіх рівнях освіти механізми запобігання міжкультурних упередженостей та засоби розвитку міжкультурної компетентності все ще чекають свого вирішення. Проте ми чітко усвідомлюємо, що: навчаючи англійської мови як мови міжкультурного спілкування, ми створюємо умови, для того щоб здобувачі вищої освіти, незалежно від національності, усвідомлювали себе як носіїв культури; залучення студентів до культурних заходів різного рівня, присвячених народним традиціям, національним святам, пам'ятним датам, сприяє ефективному діалогу культур, критичному аналізу культурних подібностей та відмінностей, прийняття культури іншої країни; усвідомлення сучасних глобалізаційних тенденцій свідчить про те, що зростає актуальність налагодження зв'язків з усіма країнами світу, оскільки всі країни об'єднуються заради спільного майбутнього.

Убачаємо за доцільне вписати у навчальну програму з англійської мови інформацію про культуру не лише носіїв англійської мови, а й інші культури, представники яких можуть користуватися англійською мовою як мовою міжнародного спілкування.

Перспективи подальших досліджень в означеному напрямі бачимо у розробці дидактичних технологій навчання міжкультурної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва. Переклад з англ. Київ, 2003. 273 с.
2. Mediating Languages and Cultures. Towards an international Theory of Foreign Language education / Edited by D. Buttjes, M. Byram. Multicultural Matters. 1991. 352 p.
3. Byram, M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters, 1997. 136 p.
4. Handbook of Intercultural Communication and Cooperation: Basic and Areas of Application / Edited by A. Thomas, E. U. Kinash, S. Schroll-Machl. Vandenhoeck and Ruprecht. 2010. 412 p.

REFERENCES

1. Zahalnoieuropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vuvchennia, vykladannia, otsiniuvannia. S. Iu. Nikolaieva (Ed.). (2003). Kyiv [in Ukrainian].
2. Mediating Languages and Cultures. Towards an international Theory of Foreign Language education. (1991). D. Buttjes, M. Byram (Ed) et al. Multicultural Matters [in English].
3. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters [in English].
4. Handbook of Intercultural Communication and Cooperation: Basic and Areas of Application. (2010). A. Thomas, E. U. Kinash, S. Schroll-Machl (Ed) et al. Vandenhoeck and Ruprecht [in English].